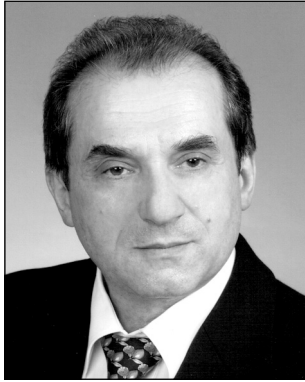

Реалізація діяльнісного підходу в навчанні студентів-філологів з різним рівнем комунікативних здібностей

Василь КИЗЕНКО,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник лабораторії дидактики Інституту педагогіки НАПН України,

Дар'я ТРУБАЧОВА,

старший викладач Інституту іноземної філології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Упровадження діяльнісного й особистісного підходів у навчальному процесі вищих навчальних закладів визначається необхідністю створення умов для підвищення компетентності випускників, їхнього подальшого розвитку і саморозвитку, формування здатності до самонавчання і самоосвіти. У сучасних реаліях підготовка студентів пов'язана з формуванням ефективної комунікативної діяльності.

Комунікативна діяльність є предметом наукового аналізу вітчизняних і зарубіжних дослідників. У психолого-педагогічній літературі розглядалися різні аспекти означеної проблеми: визначення сутності, структури, видів, форм, загальних закономірностей і механізмів здійснення комунікативної діяльності; обґрунтовувалися теоретичні засади розвитку комунікативних якостей індивіда, застосування комунікативних методів і прийомів у процесі оволодіння комунікативними вміннями й навичками; досліджувалися питання розвитку комунікативних компетентностей особистості (М.Барболін, О.Бодаєв, М.Вашуленко, Ф.Гоноболін, І.Зимня, І.Зязюн, Г.Китайгородська, М.Каган, В.Канкалик, О.Леонт'єв, М.Лісіна, Б.Ломов, С.Ніколаєва, Є.Пассов, Б.Паригін, К.Платонов, Н.Половникова, С.Рубінштейн, В.Сухомлинський, Г.Хорошавіна та ін.). Проте актуальність досліджуваної проблеми потребує її подальшого розвитку в педагогічній теорії та практиці.

Тож **мета статті** – розкрити сутність реалізації діяльнісного підходу в навчанні майбутніх учителів іноземної мови, показати можливість організації учіння студентів на основі оволодіння комунікативними методами відповідно до рівня їхніх комунікативних здібностей.

Завдання сучасної освіти полягає в тому, щоб не лише озброїти майбутніх спеціалістів системою

знань, а й навчити застосовувати ці знання в діяльності – теоретичній, практичній, професійній. У зв'язку з цим в сучасній вітчизняній психолого-педагогічній науці розробляється діяльнісна парадигма освіти. Діяльнісний підхід спрямований на таку організацію діяльності студента, яка б забезпечувала його активність у пізнанні, спілкуванні, саморозвитку. Її основою є розуміння: для оволодіння знаннями необхідна діяльність, адекватна тій, що охоплює ці знання як продукти соціальної людської діяльності.

Комунікативна діяльність, що визначається як один із видів діяльності, є складною багато-канальною системою взаємодії між людьми. Основні процеси комунікативної діяльності – комунікативний, інтерактивний та перцептивний (В.Анан'єв, Г.Андреєва, М.Каган, Я.Коломинський, І.Кон, О.Леонт'єв, М.Лісіна, В.Наумов, С.Рубінштейн та ін.). Комунікативна підструктура комунікативної діяльності виявляється через дії особистості, свідомо орієнтовані на їх змістове сприйняття іншими людьми, передачу певної інформації. Перцептивна сторона пов'язана зі сприйманням та оцінюванням особистістю інших людей, самої себе, інтерактивна – із взаємодією людей та їхнім взаємовпливом у процесі міжособистісних відносин.

Для характеристики процесу учіння майбутніх учителів іноземної мови ми виокремили такий його компонент, як способи комунікативної діяльності. У нашому дослідженні виходимо з таких позицій.

Відповідно до вимог особистісного, діяльнісного підходів метою, основою й результатом навчально-пізнавальної діяльності майбутніх учителів іноземної мови є оволодіння способами комунікативної діяльності, розвиток їхньої здатності й готовності здійснювати спілкування, застосовувати різноманітні засоби комунікації. Характеристика способів комунікативної діяльності, якими вони

мають оволодіти, обумовлюється тими вимогами, що ставляться до них згідно з обраною спеціальністю. Виконання комунікативної функції передбачає наявність досвіду: організації взаємосприйняття, взаємооцінювання партнерами один одного, регулювання взаємодії у процесі спілкування, аналізу та вдосконалення діяльності, використання набутих знань і вмінь у викладацькій діяльності; вільного користування іноземною мовою у професійних цілях, володіння чотирма видами іншомовної мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання, письмо); використання соціокультурних знань і вмінь; застосування культурологічної інформації.

Спосіб комунікативної діяльності розглядаємо як метод учіння, упорядковану сукупність засобів, прийомів, дій і операцій, достатню для розв'язання комунікативної задачі в процесі взаємодії суб'єктів спілкування, опосередкованого його змістом. Він відтворює основні ознаки процесу учіння, а його структуру в згорнутому вигляді становлять компоненти комунікативної діяльності. Ця структура є інваріантною (подібною) до структури «дидактичної клітинки» [2, с. 76] процесу учіння. Відповідно, структуру способу комунікативної діяльності становлять такі компоненти: *мотиваційний*, який охоплює внутрішні й зовнішні передумови – спонукання під час оволодіння комунікативною діяльністю, що сприяють її ефективній реалізації; *інформаційний* – знання про комунікативний процес загалом, основні правила й принципи ефективної взаємодії, структуру, функції, види, типи, закономірності спілкування; *операційний* – дії та операції, необхідні для розв'язання поставленої комунікативної задачі; *регуляторний*, що передбачає аналіз комунікативної ситуації, діяльності в цілому – власної і партнера.

За етапами розв'язання комунікативної задачі, що охоплюють: 1) сприйняття партнера, наданої інформації, з'ясування мети й умов спілкування; 2) спільну діяльність суб'єктів спілкування, яка забезпечує її розв'язання, обмін інформацією; 3) узгоджену оцінку результатів діяльності, внесків її учасників, та з урахуванням характеристики сторін комунікативної діяльності (перцептивна, інформаційна, інтерактивна) нами визначено способи комунікативної діяльності.

Проектувальні способи комунікативної діяльності передбачають усвідомлення студентом комунікативної задачі, вироблення нової інформації; *контактні* – встановлення контакту, готовність до прийому й передачі інформації, визначення мети й умов спілкування; управління взаємодією; саморегуляція спілкування; підтримання взаємозв'язку, забезпечення необхідного перебігу діяльності – обміну інформацією, діями (з'ясування, переорієнтація, резюмування); *координаційні* – коректування дій у спільній діяльності, пошук і досягнення взаєморозуміння (уточнення, узгодження, переконання).

Підготовка майбутніх учителів іноземної мови передбачає поступове оволодіння ними способами комунікативної діяльності, поетапне ускладнення

дій і операцій, зміну форм і методів навчання, забезпечення необхідних дидактичних умов.

Учінню притаманна така особливість, як індивідуальний характер. Його результатом є перетворення суспільно важливого змісту, спільного для всіх тих, хто навчається, в особистісне надбання. Спосіб комунікативної діяльності («спосіб навчальної роботи», за І.Якиманською) як «основна одиниця учіння», «стійке індивідуальне утворення» співвідноситься із суб'єктивними характеристиками студента й визначає загальну стратегію діяльності, «характеризує індивідуальну вибірковість учня в опрацюванні навчального матеріалу різного наукового змісту, виду і форми, стійкість надання переваги, продуктивність застосування знань [4, с. 27–28]».

Важливим чинником оволодіння комунікативною діяльністю є комунікативні здібності особистості.

У науково-педагогічних дослідженнях комунікативні здібності трактуються як здатність встановлювати відносини з партнером зі спілкування, перебудовувати їх відповідно до варіювання комунікативної ситуації. Структуру комунікативних здібностей становлять комунікативні потреби, стимули, комунікативні знання й вміння, гностичні, експресивні, інтерактивні здібності, сукупність індивідуально-психологічних особливостей, необхідних для успішного сприйняття, розуміння й оцінювання інших людей (Б.Ананьєв, В.Бетгер, Ю.Ємельянов, Н.Кузьміна, Н.Лепіхін, Г.Парфьонова, К.Платонов та ін.).

Оптимальні умови для формування комунікативної діяльності студентів з різним рівнем комунікативних здібностей створюються через диференційоване навчання, для якого характерним є врахування їхніх індивідуальних особливостей у процесі навчання на основі поділу на типологічні групи за різними ознаками (рівнями навчальних можливостей, успішністю, пізнавального інтересу, темпом навчання тощо) й організація роботи за допомогою різних методів і прийомів.

Визначаючи критерії розподілу студентів за типологічними групами, ми виходили з того, що процес навчання у вищому навчальному закладі поділяється на два основних періоди, у межах яких відбувається професійна підготовка майбутніх спеціалістів: 1) навчально-академічний (1–2-й курси), для якого характерним є становлення навчально-академічної діяльності; 2) навчально-професіональний (3–5-й курси), змістом якого є переорієнтація навчально-академічної діяльності на навчально-професіональну [3]. Як наголошують науковці і практики, під час першого періоду формується готовність до навчання у вищому навчальному закладі, відбувається трансформація, найбільш істотна перебудова психологічної структури навчальної діяльності, оскільки для студентів досить складною є відмова від шкільних способів діяльності й переорієнтація на способи навчально-академічної діяльності; під час другого періоду формується готовність до професійно-педагогічної діяльності.

З огляду на це диференційований підхід у процесі підготовки майбутніх учителів іноземної мови вважаємо за доцільне впроваджувати двома етапами: на першому етапі навчання студентів організується з урахуванням рівнів «стартової готовності до навчання у вищому навчальному закладі» [там само], що передбачає конкретизацію основних задач цілеспрямованого формування способів комунікативної діяльності, уточнюється склад і обсяг необхідних знань і вмінь, визначається матеріал, який для студентів різних типологічних груп є найактуальнішим і таким, що потребує інтенсивного та довготривалого опрацювання, добираються і впроваджуються оптимальні форми та методи навчання; під час другого етапу враховуються рівні сформованості комунікативної діяльності; сприятливі умови для навчання студентів створюються за допомогою диференціації змісту, форм і методів навчання. Отже, рівні розвитку комунікативних здібностей студентів визначаються за критеріями готовності до комунікативної діяльності та критеріями її сформованості.

Дослідники визначають готовність до діяльності як налаштованість, установку на виконання завдання (Г.Олпорт, Е.Торндайк, Д.Узнадзе), «ескіз дії» (А.Біне), пов'язують зі станом свідомості, внутрішньої позиції індивіда (Л.Божович, У.Томас, Ф.Знанецький, Р.Лапьер), самоактуалізації особистості (К.Роджерс, А.Маслоу), розуміють як особистісний сенс (О.Асмолов, О.Леонтьєв), здатність визначити цілі й обирати способи їх досягнення (Ю.Кулюткін, Г.Сухобська), відрефлексовану спрямованість (І.Зимня), інтегративну якість особистості, що охоплює мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операціональний та емоційно-вольовий компоненти (С.Вишнякова, Н.Карасьова, І.Зимня, Є.Пассов, В.Сластьонін та ін.).

Важливим чинником оволодіння комунікативною діяльністю вважаються власна комунікативна активність і свідомість особистості, що розглядаються як: 1) стан людей, які взаємодіють, що характеризується прагненням до встановлення міжособистісних контактів, вольовими зусиллями під час їх налагодження, цілеспрямованістю й ініціативою в пізнанні один одного, налаштуванням на встановлення й підтримання контактів; 2) якість комунікативної діяльності, в якій виявляється особистість людини з її ставленням до цілей, змісту, форм і результатів спілкування й прагнення мобілізувати свої пізнавально-вольові зусилля на розв'язання різноманітних задач; 3) вияв творчого ставлення індивіда до партнерів зі спілкування; 4) особистісне утворення, що виражає пізнавальний, емоційний і поведінковий відгук на звернення іншої людини [1].

Спираючись на теоретичний доробок зазначених науковців, ми визначили такі критерії готовності студентів до комунікативної діяльності на першому етапі навчання: 1) *мотиваційний* – ставлення до спілкування; комунікативна активність (ініціативність у спілкуванні, активний пошук контактів;

позитивні емоційні реакції); 2) *практичний* – вияв комунікативних знань і вмінь у практиці спілкування (рівень мовленнєвого розвитку, характер діяльності, відповідність дій комунікативній ситуації); 3) *особистісний* – здатність розуміти себе та інших людей, до самовираження своєї особистості, впливати на партнера.

Критеріями сформованості комунікативної діяльності, які враховуються під час другого етапу навчання, є: потреба у спілкуванні; поінформованість про засади комунікативної діяльності, механізми її здійснення; техніка спілкування; усвідомлення комунікативних дій, перебігу комунікативної діяльності в цілому.

За цими критеріями ми виділили рівні сформованості комунікативної діяльності студентів, кожен з яких має свої показники.

Творчий рівень (сильні студенти) характеризується стійкою потребою студентів у спілкуванні, усвідомленням та визнанням цінності комунікативної діяльності та комунікативних умінь, що має практичний вихід і є регулятором комунікативної поведінки. Знання про засади комунікативної діяльності, техніку спілкування у цих студентів повні та глибокі, наявні зацікавленість у поповненні інформації, спрямованість на її гнучке застосування. Забезпечується необхідний перебіг діяльності, студенти володіють різноманітними методами та прийомами виконання комунікативних дій на рівні майстерності, творчого використання. Їхні комунікативні дії оперативні, доречні, адекватні ситуації та особливостям партнера, своєрідні за формою та змістом. Вони усвідомлюють власні дії і партнера зі спілкування, має місце орієнтування на позитивний результат, прагнення до вдосконалення власної діяльності.

Продуктивний рівень (середні студенти). Студенти не завжди виявляють стійке позитивне ставлення до спілкування. У знаннях про засади комунікативної діяльності, техніці спілкування наявні певні прогалини, вони недостатньо систематизовані. Використання методів та прийомів дещо обмежене, переважає тяжіння до застосування типових, звичних засобів комунікації, моделювання ситуацій у нових умовах, нестандартних обставинах викликають труднощі. Іноді виявляється невідповідність дій ситуації, особливостям партнера, зміна ситуації чи взаємодія з іншим партнером не призводить до зміни характеру діяльності. Перебіг спілкування аналізується в разі виникнення ускладнень.

Достатній рівень (слабкі студенти). Цим студентам властиве розуміння змісту та цінності спілкування, проте значущість комунікативних умінь у комунікативній діяльності усвідомлена недостатньо. Знання про механізми спілкування неповні, безсистемні, відрізкові, мають лише емпіричний характер. Зацікавленість у поповненні інформації зазвичай відсутня. Комунікативна діяльність не завжди вміла та ефективна, аналізується поверхово, відсутнє прагнення до її вдосконалення.

Типологічні групи є мобільними. Якщо студент швидко прогресує, він може перейти у групу з більш високими показниками комунікативних знань і вмінь. А якщо засвоєння навчального матеріалу здійснюється повільно, він переходить у групу студентів із дещо нижчим рівнем комунікативних здібностей. Типологічні групи виділяються після знайомства зі студентами, опанування нового матеріалу, первинного його закріплення, за результатами виконання короткотривалих контрольних робіт.

Основними засобами формування комунікативної діяльності майбутніх учителів іноземної мови є диференціація: 1) комунікативних завдань і вправ, що відрізняються за змістом і ступенем складності; в них конкретизуються комунікативні задачі; 2) темпу оволодіння навчальним матеріалом; 3) форм організації навчальної діяльності (фронтальна, групова, парна, індивідуальна); 4) обсягу та характеру допомоги, що надається під час виконання роботи; 5) методів контролю і корекції навчальних досягнень.

Ми розробили систему комунікативних завдань і вправ для формування способів комунікативної діяльності майбутніх учителів іноземної мови – підготовчі й виконавчі (трансформаційні, імітаційно-перетворювальні й пошукові). Їхньою об'єктивною характеристикою є: 1) спрямованість на оволодіння визначеними способами комунікативної діяльності; 2) проблемність – розв'язання комунікативної задачі потребує творчого підходу (орієнтація в конкретних ситуаціях спілкування, прогнозування перебігу й результатів діяльності, вибір засобів розв'язання, прийняття рішення); 3) ситуативність – передбачається створення комунікативної ситуації (наявність тих, хто передає й одержує інформацію, визначення цілей кожного з них, власне інформація, форма її подання й умови спілкування); 4) змістова наповненість – навчальний матеріал філологічних дисциплін (практика мови, практична граматики, практична фонетика, лексикологія), відомості про навколишній світ; 5) складність – її ступінь визначається обсягом інформації, яку передають, сприймають і продукують учасники спілкування, кількістю комунікативних дій і операцій, потрібних для досягнення поставленої комунікативної мети, етапами процесу засвоєння, характером діяльності – від творчого перетворення до творчого, продуктивного застосування; 6) поліфункціональність – паралельне оволодіння способами комунікативної діяльності й іншомовною мовленнєвою діяльністю. Вони розташовуються у певній послідовності.

Підготовчі комунікативні завдання й вправи спрямовані на засвоєння певної інформації як предмета спілкування, розвиток умінь орієнтуватися в комунікативній задачі. Студенти визначають, які комунікативні задачі та в який спосіб розв'язуються або необхідно розв'язати у наданих прикладах, порівнюють комунікативні ситуації, що охоплюють

різні комунікативні задачі, аналізують процес їх вирішення, узагальнюють.

Приклад:

Ознайомтеся з текстом. Визначте, яку комунікативну задачу ви повинні розв'язати під час його читання.

Порівняйте зміст двох текстів. Скажіть, які комунікативні задачі – однакові або різні – ви маєте розв'язати під час їх читання. Чим вони відрізняються?

Прочитайте діалог. Яку мету поставили перед собою його учасники? Проаналізуйте, як вони налаштовані на спілкування.

Прочитайте діалог. Визначте комунікативну задачу. В якій формі подається в ньому інформація? Як здійснюється контакт, координація дій кожного з учасників спілкування.

Підготовчі комунікативні завдання і вправи пропонуються студентам перед розв'язанням виконавчих завдань, що здійснюються як фронтально, так й індивідуально.

У трансформаційних завданнях і вправах пропонуються комунікативні ситуації, які відтворюються у дещо зміненій формі. Студенти скорочують або доповнюють, перебудовують викладену інформацію, перекладають текст із певними корективами, узгоджують дії, у певний спосіб змінюють визначені ролі або умови спілкування.

Більш складні імітаційно-перетворювальні завдання і вправи передбачають діяльність у змінених умовах. Студенти оперують відомими знаннями, шукають нові шляхи розв'язання комунікативної задачі. Визначають цілі спілкування, складають повідомлення, запитують певну інформацію, висловлюють ставлення до предмета спілкування, ставлять запитання для уточнення одержаної інформації, дають аргументовані відповіді на запитання, погоджуються чи не погоджуються з іншою думкою, формулюють свою думку в інший спосіб, наводять приклади, пояснюють, доводять, обґрунтовують, підбивають підсумки, оцінюють тощо.

Приклад:

Доповніть запропонований діалог. Наведіть такі факти або інтерпретуйте надану інформацію, щоб переконати співрозмовника.

Які з поданих нижче висловів сприятимуть налагодженню стосунків між учасниками спілкування? Доберіть власні подібні словосполучення й доповніть запропонований діалог.

Прочитайте. Чи погоджуєтесь ви з тим, як координують свої дії співрозмовники? Перебудуйте наведений діалог так, щоб дії одного з них були більш переконливими.

Пошукові завдання і вправи вимагають від студентів евристичної діяльності – створити певні комунікативні ситуації і розв'язати їх. Вони визначають комунікативну задачу, форму спілкування – монолог, діалог, полілог, ролі, які мають виконуватися, умови спілкування, цілі й план діяльності, зміст і обсяг необхідної інформації, встановлюють

контакти, регулюють перебіг діяльності. Форма реалізації – рольові ігри, дискусії, диспути, «круглі столи», скетчі тощо, робота організується фронтально й у різнорівневих групах.

Студентам пропонуються диференційовані комунікативні завдання й вправи, ступінь складності яких для членів усіх типологічних груп зростає поступово, для студентів із низьким рівнем готовності – повільніше порівняно зі студентами, які мають середні та високі показники. Вони виконують більше підготовчих завдань; трансформаційні й імітаційно-перетворювальні завдання, пошукові завдання розв'язуються ними частково з наданням максимальної допомоги (зразків, повних відповідей), вони можуть виконувати їх у парі з більш сильним одногрупником або під керівництвом викладача.

Студенти із середнім рівнем готовності виконують завдання всіх типів, їм надається часткова допомога у вигляді планів, схем, алгоритмів, додаткових запитань тощо. Частина завдань вони розв'язують самостійно. Сильні студенти виконують усі види комунікативних завдань і вправ, основними для них є імітаційно-перетворювальні й пошукові завдання та вправи, в разі необхідності вони звертаються по допомогу до викладача, самі надають допомогу іншим студентам. Значна увага зосереджується на комунікативній рефлексії, усвідомленні власної діяльності. Це стосується передусім слабких і середніх за рівнем розвитку комунікативних здібностей студентів.

Темп засвоєння навчального матеріалу зазвичай індивідуальний і визначається швидкістю просування майбутнього вчителя на шляху до оволодіння програмовим матеріалом найвищого ступеня складності відповідно до рівня його комунікативних здібностей. Різні студенти мають потребу в різній кількості вправ, а також часу для виконання роботи.

Інформацію про хід навчання викладач одержує за допомогою зворотного зв'язку (запитання викладача до студентів і студентів до викладача, завдання для перевірки тощо). За його результатами визначаються методи й прийоми подальшої організації навчальної діяльності студентів кожної типологічної групи. Навчальний цикл відтворюється без змін або з корекцією.

Отже, відповідно до вимог особистісного, діяльнісного підходів, які реалізуються в сучасній освіті, метою, основою й результатом навчально-пізнавальної діяльності майбутніх учителів іноземної мови є оволодіння способами комунікативної діяльності – методами учіння. Вони визначають процес реалізації й засвоєння комунікативної діяльності студентом як суб'єктом процесу навчання в конкретних ситуаціях спілкування. Оптимальні умови для формування комунікативної діяльності студентів із різним рівнем комунікативних здібностей створюються через диференційоване навчання, для якого характерним є планування та організація

роботи відповідно до їхніх індивідуальних особливостей.

Література

1. Бодалёв А.А. Психология общения / А.А. Бодалёв. – Москва; Воронеж: Изд-во ин-та практ. психол., 1995. – 186 с.
2. Бондар В.І. Дидактика / В.І. Бондар. – К.: Либідь, 2005. – 264 с.
3. Нижегородцева Н.В. Системогенетический анализ готовности к обучению: монография / Н.В. Нижегородцева. – Ярославль, 2004. – 338 с.
4. Якиманская И.С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе / И.С. Якиманская. – М.: Сентябрь, 2000. – 112 с.

Анотації

Василь КИЗЕНКО, Дар'я ТРУБАЧОВА **Реалізація діяльнісного підходу в навчанні студентів-філологів з різним рівнем комунікативних здібностей**

У статті розглядається проблема реалізації діяльнісного підходу в навчанні студентів-філологів, розкриваються можливості організації учіння майбутніх учителів іноземної мови на основі оволодіння комунікативними методами з урахуванням рівня розвитку їхніх комунікативних здібностей.

Ключові слова: діяльнісний підхід, способи комунікативної діяльності, диференційоване навчання, рівні комунікативних здібностей студентів.

Василий КИЗЕНКО, Дарья ТРУБАЧОВА **Реализация деятельностного подхода в обучении студентов-филологов с разным уровнем коммуникативных способностей**

В статье рассматривается проблема реализации деятельностного подхода в обучении студентов-филологов, раскрываются возможности организации учения будущих учителей иностранного языка на основе овладения коммуникативными методами с учётом уровня развития их коммуникативных способностей.

Ключевые слова: деятельностный подход, способы коммуникативной деятельности, дифференцированное обучение, уровни коммуникативных способностей студентов.

Vasyl KYZENKO, Dariya TRUBACHOVA **The implementation of the activity approach in teaching students of philology with different levels of communication skills**

The problem of implementation of the activity approach in teaching students of philology, revealed the possibility of organizing the teaching of future foreign language teachers on the basis of new communication methods, taking into account the level of development of their communication skills.

Keywords: activity approach, methods of communication activities, differentiated learning, levels of communicative abilities of students.